

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA INVESTITSİYALAR JALB QILISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Sh.A. Arziqulov

Oriental universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyot tarmoqlariga kiritilgan investitsiyalar tahlil etilgan; respublikaning investitsion salohiyati ta’sir etuvchi asosiy omillarni o‘rganilgan; iqtisodiyot tarmoqlarining investitsion jozibadorligi va salohiyatini oshirish imkoniyatlarini asoslangan xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘zlar: investitsiya; real investitsiya; moliyaviy investitsiya; ichki va tashqi investitsiya; bevosita xorijiy investitsiyalar; investitsion salohiyat; investitsion jozibadorlik; investitsiyalar samaradorligi.

Barchamizga ma’lum, islohotlar va yangilanishlar o‘z-o‘zicha amaliyotga tadbir qilinganda oxirgi ya’ni yakuniy samara kutilganidek bo‘lmasligi yoki kutilgan natijaga keyinroq erishish mumkin bo‘ladi. Shuning uchun, yangi iqtisodiy tizim va munosabatlarning qaror topishida barcha tarmoqlar kerakli darajada hukumat tomonidan qo‘llab-quvvatlab boriladi, bu olib borilayotgan islohotlarining samarali bo‘lishini kafolatlaydi.

Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar va yangilanishlarni bosqichma-bosqich asta-sekinlik bilan amalga oshirish va bu jarayonda davlatning bosh islohotchi vazifasini bajarishi mamlakatimizning bozor iqtisodiyotiga o‘tishida o‘ziga xos turtki bo‘lib hisoblanadi. Bu jarayon investitsiyalarni jalb qilish va ularni boshqarishni tartibga solish borasida ko‘plab yangi va mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun muhim qarorlar qabul qilishni talab qiladi. Lekin, iqtisodiyotimiz tarmoqlaridagi investitsiya faoliyatni to‘g‘ri yo‘lga qo‘ymasdan, investitsiyalarni jalb qilish va samarali o‘zlashtirish ishlarini amalga oshirmasdan, investitsiyalarni to‘g‘ri boshqarmay turib iqtisodiyotni barqaror o‘stirish, asosiy kapitalni yangilanishiga va ko‘payishiga, butun investitsion- sohada tarkibiy o‘zgarishlarga erishib bo‘lmasligi aniq ko‘rinib turibdi. Aynan ushbu natijalarga erishishda biz dissertatsiyamizdagi takliflar va tavsiyalarni ko‘rsatishni lozim deb topdik.

O‘zbekistonda investitsiyalarni jalb qilish va ularni boshqarishda yangi usullarni joriy qilish bo‘yicha bajarilgan ilmiy ishlar juda kam. Investitsiyalarni jalb qilish va ularni boshqarish usullarining o‘ziga xos xususiyatlariga yetarlicha ilmiy yondashilmagan. Ushbu holat magistrlik dissertatsiya ishi mavzusining dolzarbligini belgilaydi. Yuqoridagi holatlarning barchasi pirovardida, mamlakatimizda investitsion va eksport salohiyatini yanada takomillashtirish zaruratini ko‘rsatadi va dissertatsiya

uchun tanlangan mavzuning dolzarbligini belgilab beradi.

Jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonini qonun hujjatiga mos ta’kidlab o‘tish joiz. Mazkur farmonda mamlakatimizda investitsiya jozibadorligini oshirishni, biznes muhitini yaxshilashni nazarda tutuvchi aniq rejalar o‘z ifodasini topgan. Bundan tashqari mahalliy va xorijiy investorlarga O‘zbekistonning investitsiyaviy salohiyatini namoyon etishga hamda mahalliy va xorijiy investorlar bilan o‘zaro muloqotni yo‘lga qo‘yishga qaratilgan “Toshkent xalqaro investitsiya forumi”ni har yili o‘tkazilishi ham muhim ahamiyatga ega. Investitsion faoliyatning rivojlanishini ko‘zlovchi mazkur harakatlar uning mazmun-mohiyati va ahamiyatini to‘liq tushunish hamda yoritib berishni taqozo etadi. Investitsion faoliyat tushunchasi investitsiya hamda investor kabi tushunchalarga asoslangan bo‘lib, bu bo‘yicha to‘liq tasavvurga ega bo‘lish uchun dastlab mazkur tushunchalar haqida so‘z yuritish maqsadga muvofiq hisoblanadi. “Investitsiya” atamasi lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, “invest”, ya’ni “qo‘yilma” degan ma’noni anglatadi. Umuman olganda, investitsiya deganda foyda olish yoki boshqa foydali maqsadga erishish uchun tadbirkorlik yoki boshqa faoliyatga jalb qilinadigan pul mablag‘lari, qimmatli qog‘ozlar, moddiy va nomoddiy boyliklar, shu jumladan, mol-mulkka bo‘lgan huquqlar nazarda tutiladi. Investitsiya tushunchasiga ko‘plab xorijiy adabiyotlarda turlicha ta’rif berib o‘tilgan. Xususan, ba’zi iqtisodiy adabiyotlarda investitsiyaga nisbatan foyda olish maqsadida muayyan sohaga joylashtirilgan kapital sifatida qaraladi. Bu yerda kapital aslida barcha daromad keltiruvchi vosita sifatida qaralishi lozim.

Y.Mitskevichning fikricha, investitsiya bu daromad olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida moddiy va moliyaviy vositalarni, shuningdek, mol-mulkka hamda intellektual mulkka bo‘lgan huquqlarni turli faoliyat obyektlariga qo‘yilma sifatida jalb qilishdir¹. Bunda biz muayyan daromad keltirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida investitsiyani ko‘rishimiz mumkin.

Ammo ikkala ta’rif ham bizning fikrimizcha mukammal va tugal emas. A.Neshitoy investitsiya tushunchasiga nisbatan quyidagicha qarashni ilgari suradi: “Investitsiya bu foyda olish yoki boshqa samaralarga erishish maqsadida o‘z yoki o‘zga mamlakatning turli tarmoqlariga, tadbirkorlik loyihalari, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar ham innovatsiya loyihalarini amalga oshirishga yo‘naltirilgan pul mablag‘larini (kapitalni) uzoq muddatga joylashtirishdir”². Ushbu yondashuvda investitsiyani muayyan muddatga kiritiladigan sarmoya sifatidagi talqinini ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2022-yilning yanvar-dekabr oylarida jami 269,9 trln. so‘m asosiy kapitalga

¹ Ендовицкий Д. А. Комплексный анализ и контроль инвестиционной деятельности: методология и практика / Д. А. Ендовицкий; под ред. Л.Т. Гиляровой. М: Финансы и статистика, 2011, изд.№2, 400с.

² Швандар В. А. Базилевич А. И. Управление инвестиционными проектами - М.: ЮНИТИ, 2017. - 444 с.

investitsiyalar o‘zlashtirilibdi. Jami investitsiyalarning 110,3 trln. so‘mi korxonalar va tashkilotlarning o‘z mablag‘lari, 159,6 trln. so‘mi jalb etilgan mablag‘lar, 112,2 trln. so‘mi xorijiy investisiya va kreditlar hisobidan amalga oshirilgan. Shu yili jami asosiy kapitalga investitsiyalarning mamlakat YalMdagi salmog‘i 30,3 %ni tashkil etdi. Asosiy kapitalga investitsiyalarning tarkibida markazlashgan moliyalashtirish manbalari hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 41,5 trln. so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, markazlashmagan moliyalashtirish manbalari hisobidan 228,4 trln. so‘m investitsiyalar o‘zlashtirildi.

O‘zbekiston Respublikasi hududlari kesimida asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar qiymati 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar³, mlrd. so‘m

Hududlar	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.
O‘zbekiston Respublikasi	124231,3	195927,3	210195,1	239552,6	269840,0
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	6757,8	8750,6	7089,8	8110,7	10254,0
Andijon	4711,9	7452,1	9622,6	11176,6	14339,8
Buxoro	9610,9	10366,6	12183,9	20528,3	21638,3
Jizzax	3606,3	7900,9	12545,4	9233,6	10373,9
Qashqadaryo	16518,5	24462,5	20557,6	17359,1	16012,8
Navoiy	10579,5	17646,3	15688,4	15020,1	17958,1
Namangan	8158,1	12084,9	12007,2	12982,0	14775,1
Samarqand	7061,4	10266,7	14656,4	15641,6	18917,1
Surxondaryo	7240,6	11835,1	10068,2	12037,8	11569,4
Sirdaryo	2699,3	5869,1	7191,9	8051,8	12354,6
Toshkent	11226,9	20353,9	21148,6	28113,6	35767,7
Farg‘ona	5539,1	8685,4	11040,0	12625,2	15419,3
Xorazm	3013,8	5032,0	5391,8	8292,0	8769,7
Toshkent sh.	26435,7	42458,1	50371,3	58172,7	56847,9

Yuqori keltirilgan 2.1-jadvaldan ma’lumki, respublika hududlari kesimida asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar qiymatida Toshkent shahri (56847,9 mlrd. so‘m), Toshkent (35767,7 mlrd. so‘m), Buxoro (21638,3 mlrd. so‘m), Samarqand (18917,1 mlrd. so‘m), Qashqadaryo (16012,8 mlrd. so‘m) viloyatlari yetakchilik qilgan bo‘lsa, Xorazm (8769,7 mlrd. so‘m), Surxondaryo (11569,4 mlrd. so‘m), Jizzax (10373,9 mlrd. so‘m) viloyatlari va Qoraqalpog‘iston Respublikasi (10254,0 mlrd. so‘m) nisbatan past ko‘rsatkichlarga ega.

Mintaqalar iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiya loyihalarini amalga

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma’lumotlari. www.stat.uz

oshirishning ahamiyati benihoya katta. Buning afzalliklariga quyidagilarni keltirish o‘rinli:

birinchidan, xorijiy investitsiyalar ko‘magida korxonalariga zamonaviy texnik-texnologiyalar joriy qilib, eksportga mo‘ljallangan mahsulotlar ishlab chiqarish rivojlanadi;

ikkinchidan, import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish, va buning uchun xorijiy investitsiyalarni iqtisodiyotning ustuvor sohalariga yo‘naltirish va pirovardida aholining turmush darajasini oshirish imkoni yaratiladi;

uchinchidan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini jadallashtirish orqali o‘sib borayotgan aholini ish joylari bilan ta‘minlashga ko‘maklashadi;

to‘rtinchidan, korxonalarining eskirgan ishlab chiqarish quvvatlari, moddiy-texnik bazasi yangilanadi va texnik qayta qurollanadi;

beshinchidan, tabiiy resurslarni qayta ishlovchi korxonalar barpo etiladi.

Investitsiyaviy loyihalarni amalga oshirish samaradorligi monitoringini o‘tkazishning maqsadi investitsiyalash jarayonining barcha darajalarini ularning kengaytirilgan vazifalari asosida doimiy kuzatish hisoblanadi va quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

-investitsiyaviy jarayonning barcha ishtirokchilari tomonidan agrar soha sub’ektlarining loyihaviy takliflarini amalga oshirishini va investitsiyaviy davrning barcha bosqichlarida o‘tish muddatlariga amal qilinishini kuzatish;

-investitsiyaviy loyihalarni amalga oshirishni shu jumladan, investitsiyaviy davrning barcha bosqichlarida jalb qilinayotgan kredit liniyalari samaradorligini ta‘minlashga ko‘maklashish.

Bu maqsadga erishish uchun tadbirkorlik sub’ektlariga yordam beruvchi bozor infratuzilmalari tashkilotlari quyidagi ishlarni amalga oshirishlari maqsadga muvofiqligi aniqlandi:

-qishloq xo‘jaligi sohasida tadbirkorlikni axborot-maslahatlar bilan qo‘llab-quvvatlash «Markaz»lari yordamida agrar soha sub’ektlarining investitsiyaviy loyihalari tashabbusini tashkil etish;

-loyihalarni amalga oshirish jarayonlarini va ularning investitsiyaviy siyosat sohasidagi iqtisodiy me‘yorlarga mosligini o‘rganish;

-iqtisodiy me‘yorlar va investitsiyaviy loyihalarning samaradorligi standartlari asosida investitsiyaviy loyihalarning joriy rejalarini keltirish bo‘yicha takliflar kiritish;

-investitsiyaviy siyosat sohasidagi xalqaro me‘yorlarni O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga kiritish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish;

-investitsiyaviy loyihalarni amalga oshirish monitoringi sohasida xalqaro tashkilotlar va institutlar bilan hamkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan takliflar tayyorlash;

- chet el ekspertlari va institutlarini jalb qilgan holda investitsiyaviy loyihalarning ilmiy ekspertizasini o'tkazishga ko'maklashish;
- loyihalarni amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish va samaradorligini nazorat qilish bo'yicha takliflar tayyorlash;
- joriy va istiqbolli rejalarga va O'zbekistonda investitsiyaviy iqlimni yaxshilash bo'yicha dasturlarga takliflar kiritish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-avgustdagi "Respublikada eksport va investitsiya salohiyatini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-6042-son Farmoni. www.lex.uz.
2. Ендовицкий Д. А. Комплексный анализ и контроль инвестиционной деятельности: методология и практика / Д. А. Ендовицкий; под ред. Л.Т. Гиляровой. М: Финансы и статистика, 2011, изд.№2, 400с.
3. Швандар В. А. Базилевич А. И. Управление инвестиционными проектами - М.: ЮНИТИ, 2017. - 444 с.
4. Нешиной А.С. Инвестиции: Учебник. 4-е изд. М.: Дашков и К°, 2006. С. 13.